

UDK: 81'272(497.16)

Vojislav P. NIKČEVIĆ

S ČIME JE U SUKOBU NOVOSADSKI DOGOVOR*

Prošlo je nekoliko godina od sarajevskog kongresa slavista iz god. 1965. a nesorazumi, bure i nevolje što ih prouzrokuju neadekvatni pristupi problemima jezika još ne prestaju. Početkom ove godine Matica hrvatska i Matica srpska prekinule su rad na izradi Rječnika hrvatskosrpskog (srpsko-hrvatskog) književnog jezika, što praktično znači raskid Novosadskog dogovora. Takav rasplet bio je neminovan jer su Zaključci Novosadskog dogovora utemeljeni na antiistorijskim i antilingvističkim koncepcijama.

Nakon saopštenja Matice hrvatske i saopštenja Društva za srpsko-hrvatski jezik i književnost Crne Gore uslijedilo je i saopštenje uprave udruženja crnogorskih književnika, u kojemu se javnosti stavlja do znanja da je Novosadski dogovor neodrživ i sa stanovišta crnogorskog jezika, odnosno da i oni raskidaju s Novosadskim dogovorom. Njihovo saopštenje izazvalo je u Crnoj Gori određena negodovanja, koja se u potonje vrijeme javljaju sve češće.

Rasprave u stručnim časopisima, istupanja na skupovima, izjave i saopštenja u dnevnoj štampi nedvosmisleno pokazuju da se u Crnoj Gori zapleo spor oko toga da li postoji ili ne postoji crnogorska varijanta jezika da li se Crnogorci služe svojim, crnogorskim jezikom, ili pak tzv. srpsko-hrvatskim. Znatan broj Crnogoraca, među kojima ima dobar broj i onih dobronamjernih, tvrdnje o postojanju crnogorske varijante, a naročito tvrdnje o postojanju crnogorskog jezika, dočekuju s velikim negodovanjem. Oni misle da se, ako Crnogorci i zvanično svoj jezik nazovu svojim nacionalnim imenom, „*nasilno siječe i razdvaja jezik kojim su pjevali Njegoš, Višnjić i Mažuranić*“, „*da se naučna i jezička pitanja opterećuju političkim i drugim balastom i tako se nepotrebno komplikuju jasni pogledi na naš jezik*“.

* Tekst je objavljen u: *Vjesnik u srijedu*, br. 1018, Zagreb 1971, str. 74. Priredio ga i prilagodio strukturi časopisa Jakov Sabljčić.

Razloge ovakvom njihovom negodovanju treba tražiti u neadekvatnim pristupima problemima jezika. Valja istaći da je naša tradicionalna lingvistika, ona jučerašnja, na žalost u mnogome i ova današnja, njihove predstave i saznanja o jeziku u znatnoj mjeri opteretila pozitivističkim pristupom. Nemajući sluha za istorijski i lingvistički kontekst, posebne društvene, političke, kulturne i jezičke uslove koji su doveli do formiranja nacija, odnosno nacionalnih jezika, ne obazirući se na uzročno-posljedično sagledanje jezičkih pojava, naša je lingvistika svoj nauk utemeljila na golim, iz konteksta istrgnutim jezičkim činjenicama. Odvojivši jezik od bića naroda, od odnosa koji su stvorili nacije, pozivajući se na istovjetnost, sličnost ili različitost jezičkih pojava, građanska je nauka usadila u svijest ljudi uvjerenje po kojemu jedan jezik može egzistirati pod nacionalnim imenom samo onda ako je lingvistički poseban jezik. Izdigavši jezik na nivo konstrukcije, u sfere bez oslonca i temelja, iščašivši ga iz istorijskoga, prirodnoga, mnogovjekovnoga stabilizovanog ležišta, ona je došla u sukob i s istorijom, i s jezikom, i sa samom prirodom.

„Jedan narod, jedan jezik“

Dobro je poznato da je, na bazi istovjetnih i sličnih jezičkih pojava u jezicima slavenskih naroda, još god. 1824, u djelu *Kći Slave*, Slovak Jan Kolar, ponesen panslavističkim idejama, izložio koncepciju po kojoj svi Slaveni treba da se sjedine u jedan narod, koji će se služiti jednim, slavenskim jezikom, s tim što će taj jezik imati četiri dijalekta, ruski, poljski, češki i ilirski. Poznato je i to da je Gaj u prošleme stoljeću bio utemeljivač čitavog jednog pokreta koji je išao za tim da se svi Južni Slaveni sjedine u jedan narod, ilirski, koji će se služiti jednim, ilirskim jezikom. Ni Kolareva ni Gajeva koncepcija nijesu se mogle održati jer su bile antiistorijske i antilingvističke.

Iz istorije jezika znamo da su Srbi u Južnoj Ugarskoj, zbog posebnih društveno-političkih prilika, preko ruskih knjiga i učitelja iza tridesetih godina XVIII vijeka u crkve, škole i književnost uveli tzv. ruskoslaven-ski jezik. Međutim, Srbi su taj jezik, kaogod docnije i tzv. slavenoserbski, morali napustiti iz maločas navedenih razloga. Poznato je da je Vuk svoju lingvistiku utemeljio na koncepciji po kojoj su svi Južni Slaveni jedan narod, i to Srbi koji se služe jednim, srpskim jezikom. I potpisnici Bečkoga književnog dogovora iz god. 1850. svoje Zaključke su utemeljili na gledištu da su svi naši narodi jedan narod, koji treba da se služi jednim jezikom. I Vukova koncepcija i Zaključci Bečkoga književnog dogovora nijesu se

mogli realizirati jer su bili antiistorijski i antilingvistički. Iz istih su razloga Srbi krajem XIX stoljeća napustili crnogorski jezik koji je Vuk bio uveo u srpsku književnost.

Princip istovjetnosti i sličnosti jezičkih pojava opredijelio je neke autore da između dva svjetska rata, analogno koncepciji o jednom, „troplemenom narodu“, zastupaju mišljenje po kojemu se svi naši narodi, Crnogorci, Hrvati, Srbi, Makedonci, Slovenci i narodi Bosne i Hercegovine, služe jednim, srpskohrvatskoslovenačkim književnim jezikom!

Poslije drugoga svjetskoga rata, analogno shvatanju da su svi naši narodi jedan, jugoslavenski narod, A. Belić upotrebljavao je i naziv jugoslavenski jezik! Danas se tvrdi, na bazi istovjetnosti i sličnosti jezičkih pojava, da se tri naša naroda, Crnogorci, Srbi, Hrvati, i narodi Bosne i Hercegovine, služe jednim, tzv. srpskohrvatskim, odnosno hrvatskosrpskim jezikom.

Što kaže Marks

Bespredmetno je danas tjerati Crnogorce, Srbe, Hrvate i narode Bosne i Hercegovine da se služe tzv. srpskohrvatskim, odnosno hrvatskosrpskim jezikom. Iako su jezici tih naroda u osnovi identični i slični (naravno, u mnogočemu i posebni), Zaključci Novosadskog dogovora antiistorijski su zbog toga što u osnovi tih zaključaka stoji tvrdnja da je „*narodni jezik Srba, Hrvata i Crnogoraca jedan jezik*“. Ta je tvrdnja formulisana tako kao da Crnogorci, Srbi, Hrvati i narodi Bosne i Hercegovine čine jedan narod, pa shodno tome misao o jednome narodnome jeziku postaje potpuno neodrživa. Ne može se govoriti o jednom narodnom jeziku u okolnostima istorijskoga, objektivnog postojanja više nacija, pogotovo što se nacije, u našem slučaju, nijesu razvile iz jednog, zajedničkog naroda, već svaka iz svojega, posebnoga naroda. Marks kaže da je jezik *proizvod određene zajednice*, odnosno jezik *predstavlja vid postojanja te zajednice, i to njen samoizražavajući vid*, što će reći jezik je proizvod nacije, koja je istorijski nastala zajednica ljudi, odnosno jezik predstavlja *vid postojanja nacije*. Da bi Marksov pogled na jezik bio jasniji, ovdje je potrebno citirati i ove njegove riječi: *Prirodna samoniklost jezika se, uostalom, u svakom modernom razvijenom jeziku ukinula i prevazišla u nacionalni jezik, djelimice istorijom jezičkog razvitka iz zatečenih gradiva, kao kod romanskih i germanskih jezika, djelimice ukrštanjem i miješanjem nacija, kao u engleskom, djelimice koncentracijom dijalekata u jednoj naciji zasnovanoj na ekonomskoj i političkoj koncentraciji.*

Iz navedenih Marksovih riječi proizilazi da svako negiranje postojanja nacionalnog jezika znači istovremeno negiranje postojanja nacije. U to smo se uvjerali više puta. Akademik dr Ljudevit Jonke, pišući u članku pod naslovom *Nije se pošlo pravim putem (Vjesnik, 23. II 1971)* o neodrživosti Zaključaka Novosadskog dogovora, između ostalog kaže: *U trećoj točki govori se o ravnopravnosti pisma kod Srba i Hrvata, a uopće se ne spominju Crnogorci. Ni to nije bilo slučajno, kao što se pokazalo g. 1967. pri sastavljanju predgovora za Rječnik hrvatskosrpskoga (srpskohrvatskoga) jezika kad se izričito odbijalo navođenje da su i Crnogorci nosioci toga jezika. Time se željelo osporiti postojanje crnogorske nacije i književnosti, kao što to tumače crnogorski književnici u svojem saopćenju 7. veljače 1971. pod naslovom „Ne možemo prihvatiti Novosadski dogovor“.*

I zaista, postojanje crnogorske nacije pokušano je biti osporeno ne samo u predgovoru pomenutoga Rječnika, nego i u samome Rječniku, jer na 344. strani, pod pojmom Crnogorac, čitamo: *Crnogorac - čovjek iz Crne Gore(!)*. Čak i u naše dane Mihailo Stevanović, u članku pod naslovom *Istina o Novosadskom dogovoru (Književne novine, 10. IV 1971)* preko negiranja postojanja crnogorskog jezika pokušava da negira postojanje crnogorske nacije i njene kulture. Ovdje ću za primjer negiranja nacionalne individualnosti preko jezika navesti i riječi dra Radovana Lalića, profesora Univerziteta u Beogradu, što ih je u članku pod naslovom *Povodom Novosadskog dogovora o književnom jeziku objavio u beogradskom Savremenuku (br. 1 za 1955): ...zajednički književni jezik poslužio je kasnije velikosrpskim hegemonistima kao argument da su Srbi i Hrvati jedan narod, što je dalje vodilo ka negiranju hrvatske nacionalne individualnosti. Ovakva politika izazvala je, sasvim opravdano, kod hrvatskog naroda oštar otpor, što je moralo komplikovati pitanje srpskohrvatskog književnog jezika i odložiti na izvesno vreme njegovo konačno rešenje (str. 63)*. U daljem dijelu članka prof. Lalić piše i ovo: *Naša koncepcija jugoslovenstva zasniva se ne samo na ravnopravnosti svih jugoslovenskih naroda nego i na pravilnom, naučnom shvatanju njihovog istoriskog razvitka. Zato mi ne mislimo da proglašavamo srpskohrvatski jezik za opštedržavni, a pogotovu ne mislimo da povezujemo jedinstvo srpskohrvatskog jezika sa slovenačkim i makedonskim (koji je nazivan dijalektom srpskog), kao što je to činjeno u staroj Jugoslaviji (str. 64)*.

Da je nacionalna pripadnost jezika zaista presudna, a ne istovjetnost ili sličnost jezičkih pojava, pokazaću na primjeru tzv. kajkavskog dijalekta, tzv. torlačkog dijalekta i makedonskog jezika. Dobro je poznato *da su hr-*

vatski kajkavski i slovenski kajkavski dijalekti vrlo srodni (Lj. Jonke, *Zaista čudan postupak*, Vjesnik, 16. VI 1970). Međutim, hrvatski kajkavski dijalekat nije dijalekat slovenačkog jezika, već hrvatskog, i to zbog toga što Zagorci, koji se služe tzv. kajkavskim dijalektom, predstavljaju integralni dio hrvatskog nacionalnog bića. Isto tako tzv. torlački dijalekat vrlo je srodan bugarskom jeziku. Ali on nije, bez obzira na to da li su tzv. „balkanizmi“ (istovjetni i slični jezički elementi u tzv. torlačkom dijalektu i bugarskom jeziku) slavenskog ili neslavenskog porijekla, dijalekat bugarskog jezika nego srpskog, i to zbog toga što stanovništvo koje se njim služi čini integralni dio srpskog nacionalnog organizma. U makedonskom, bugarskom, srpskom, hrvatskom i crnogorskom jeziku ima mnoštvo istovjetnih i sličnih jezičkih pojava, pa je danas na osnovu toga apsurdno negirati postojanje makedonskog jezika, ili bilo kojeg od navedenih nacionalnih jezika. A ti istovjetni i slični jezički elementi, kako smo vidjeli, služili su između dva svjetska rata, a i danas nekima služe, da makedonski jezik tretiraju kao dijalekat srpskog, odnosno bugarskog jezika.

Vještačka tvorevina

Antilingvistička pozicija Zaključaka Novosadskog dogovora ogle-da se u tvrdnji da se svi naši narodi, Crnogorci, Hrvati, Srbi, i narodi Bosne i Hercegovine služe jednim jedinstvenim, tzv. srpskohrvatskim, odnosno hrvatskosrpskim književnim jezikom. Bez obzira na to što se u Zaključcima pominju Srbi, Hrvati i Crnogorci, i ovdje, kao i u slučaju narodnog jezika, književni jezik tretira se tako kao da su svi naši narodi jedan narod. A taj tzv. srpskohrvatski, odnosno hrvatskosrpski književni jezik uglavljen je tako kao da ima zajedničku normu, i to na bazi najrasprostranjenijih jezičkih elemenata. U takvim okolnostima zajedničkom književnom normom obuhvaćeno je uglavnom samo ono što je opšte u jezicima naših naroda. Jezičke pojave koje su nastale kao rezultat individualnog, nacionalnog razvitka nekih od naših naroda našle su se uglavnom van književne norme. To naročito vrijedi za male narode, jer su radijusi prostiranja njihovih jezika vrlo mali, pa stoga njihove opštenacionalne jezičke posebnosti nijesu mogle biti obuhvaćene zajedničkom književnom normom. Najveći narodi, s najvećim radijusom prostiranja svojih jezika, našli su se u mnogo povoljnijim okolnostima: njihove opštenacionalne jezičke sposobnosti, zahvaljujući zajedničkoj normi, postale su standardni jezik za sve naše narode. Zato se danas tvrdi da u tzv. srpskohrvatskom, odnosno hrvatskosrpskom standardnom jeziku nema crnogorskih specifičnosti jezičkih na nivou varijante,

što će reći nema onih opštegorskih jezičkih sadržaja koji čine crnogorsku nacionalnu individualnost. Tako se Novosadski dogovor o jednom jedinstvenom tzv. srpskohrvatskom, odnosno hrvatskosrpskom književnom jeziku koristi za nametanje jezika jednom narodu od strane drugog naroda, za uništavanje, odnosno ukidanje ogromnog jezičkog bogatstva što ga čine naši nacionalni jezici i za negiranje postojanja posebnih jezičkih sadržaja koji čine nacionalne individualnosti.

Jezička posebnost

U okolnostima istorijskoga, objektivnog postojanja Srba, Hrvata, Crnogoraca i naroda Bosne i Hercegovine tzv. srpskohrvatski, odnosno hrvatskosrpski književni jezik u stvari i ne postoji. Ne postoji zbog toga što svaki od navedenih naroda ima svoj poseban, istorijski izgrađen standardni jezik, u kojemu je sadržano i ono što je opšte, što je baštinjeno iz zajedničke slavenske lingvističke osnove, i ono što je posebno, odnosno što je nastalo kao rezultat posebnoga historijskoga puta svakog od naših naroda. Tako je istorijski moguće pratiti hrvatski standardni jezik, srpski standardni jezik, crnogorski standardni jezik i standardni jezik naroda Bosne i Hercegovine. Svaki od navedenih standardnih jezika, zbog posebnih istorijskih puteva naših naroda, ima početke svojega nastanka u različito vrijeme. Kad tzv. srpskohrvatski, odnosno hrvatskosrpski jedinstveni književni jezik ne bi bio vještačka tvorevina, antiistorijska i antilingvistička konstrukcija, onda bi recimo bilo sasvim normalno da Crnogorci u administraciji, prosvjeti i uopšte javnome, poslovnome životu upotrebljavaju standardni jezik Srba, Srbi standardni jezik Hrvata, Hrvati standardni jezik naroda Bosne i Hercegovine, narodi Bosne i Hercegovine standardni jezik Crnogoraca itd. To je, međutim, nemoguće uprkos istovjetnosti i sličnosti njihovih standardnih jezika (o različitosti da i ne govorimo). I još dalje, ako se tzv. srpskohrvatskim, odnosno hrvatskosrpskim jedinstvenim književnim jezikom služe Crnogorci, Srbi, Hrvati i narodi Bosne i Hercegovine, zašto se onda u Beogradu i Zagrebu uz sabrana djela pisaca crnogorskih donose rječnici s hiljadama nepoznatih i manje poznatih riječi, pogotovo što su te riječi u redovnoj upotrebi u crnogorskom narodnom, odnosno standardnom jeziku? Tako od četiri stotine stranica Sabranih dela S. M. Ljubiše, koja su štampana između dva svjetska rata u Beogradu, sto dvanaest stranica otpada na rječnik tuđica, nepoznatih i manje poznatih riječi. Neko će reći: *Svaki pisac u svojim djelima, iz literarnih razloga, koristi lokalnu, provincijalnu leksiku odnosno arhaizme, pa je zbog toga potrebno donositi rječnike uz*

njihova djela. Takvo bi se tumačenje moglo prihvatiti kad se ne bi radilo, na primjer, u slučaju Crnogoraca o ogromnoj opštecrnogorskoj posebnoj, a u vrlo malom procentu, gledano sa stanovišta crnogorskog standardnog jezika, lokalnoj, provincijalnoj, odnosno arhaičnoj leksici. Crnogorski je narodni jezik bio u književnoj upotrebi još od najstarijih vremena. Suštin-ska leksika, semantička, sintaktička, fonetska, morfološka, frazeološka i druga obilježja crnogorskog standardnog jezika moguće je pratiti još od XVI stoljeća u crnogorskim dokumentima administrativnoga, poslovnoga karaktera (Paštrovske isprave XVI–XVIII vijeka, Cetinje, 1959; Crnogorske isprave od XVI–XIX vijeka, Cetinje, 1964, i Zbornik dokumenata iz istorije Crne Gore 1685–1782, Cetinje, 1956), kao i djelima crnogorskih pisaca sve do naših dana. Posebnosti crnogorskog standardnog jezika moguće je pratiti i na tekstovima dnevnih i periodičnih publikacija, zatim tekstovima pravnoga sadržaja i naučnoga karaktera – ukratko, u mnogobrojnim tekstovima iz svih oblasti javnoga, društvenoga, poslovnoga života što su štampani u Crnoj Gori tokom prošloga i našega stoljeća.